

14. Botik J. Etnická historia Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnickeho Slovenska a zahraničných Slovákov / J. Botik. – Bratislava, 2007. – 229 s.
15. Magocsi P. R. Encyclopedia of Rusyn history and cultur / Paul R. Magocsi, Ivan Pop. – Toronto, 2002. – 520 p.
16. Magocsi P. R. Mapovanie národov bez štátu: východní Slovania v Karpatoch / P. R. Magocsi. – Режим доступу : <http://www.saske.sk/cas/2-99/magocas.html>.
17. Národný Archív Slovenskej Republiky, Škatuľa 20. Krajinský úrad v Bratislave. Prezidium /1920/ 1928–1938 /1939/, Karton 90. Ankieta o Rusinskej otázke.
18. Národný Archív Slovenskej Republiky, Škatuľa 20. Krajinský úrad v Bratislave. Prezidium /1920/ 1928–1938 /1939/, Karton 211. Žiadosť Ruskej národnej autonómnej strany o povolenie vyučovacieho jazyka ruského na školach v okrese Snina.
19. Národný Archív Slovenskej Republiky, Škatuľa 20. Krajinský úrad v Bratislave. Prezidium /1920/ 1928–1938 /1939/, Karton 232. Ukrajinské národnostné hnutie na Slovensku.
20. Národný Archív Slovenskej Republiky, Škatuľa 20. Krajinský úrad v Bratislave. Prezidium /1920/ 1928–1938 /1939/, Karton 237. Národnostné pomery na východnom Slovensku. Agitácia za pripojenie k Podkarpátskej Rusi.
21. Národný Archív Slovenskej Republiky, Škatuľa 20. Krajinský úrad v Bratislave. Prezidium /1920/ 1928–1938 /1939/, Karton 299. Marcové udalosti v Podkarpátskej Rusi. Národnostná statistika obcí a okresov z roku 1938. Situačné správy s národnoste zmiešaných krajov.
22. Švorc P. Zakliata krajina. Podkarpátska Rus 1918–1946. / P. Švorc. – Prešov : Universum, 1996. – 125 s.

On the basis of the archival data the author outlined the peculiarities of joining the political sphere and the struggle for the national and political rights of the Eastern Slovakian Ukrainians in October 1938. The main political demand of the Eastern Slovakian Ukrainian population was to join or to transfer the territories of their compact residence to the Subcarpathian Rus. In October 1938 the main forms of the struggle for national and political rights were such wide-range actions: various agitation, telegrams, legal and illegal meetings, a public collection of signatures in support of the unification of Presov Rus with Subcarpathian Rus.

The Greek Catholic clergy and teachers who had taken consolidated, clearly defined and effectively Ukrainian national position were very played a very important role in the politicization of the population in Eastern Slovakia.

Key words: the Ukrainians, politicization, Eastern Slovakia, Subcarpathian Rus.

УДК 94(4) 1945 (И 39)

ББК 63.3 (УУР) 7

Іван Пендзей

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УГОРЩИНІ (1988–1990 рр.)*

Проаналізовано рішення Всеугорської конференції УСРП (20–22 травня 1988 р.), розкрито їх обмежений і суперечливий характер, значення для розвитку реформ в Угорщині. У статті також з'ясовуються окремі аспекти опозиційного руху, формування багатопартійності в 1988–1990 рр.

Ключові слова: Всеугорська конференція УСРП, перебудова, гласність, плюралізм, опозиція, багатопартійна система.

Першим значним кроком на шляху оновлення соціально-економічної та політичної системи в Угорщині і, як згодом з'ясувалося, початком кінця “партійної держави”, кадарівської моделі соціалізму, яка склалася після революційних подій 1956 р., стала Всеугорська конференція Угорської соціалістичної робітничої партії (УСРП) 20–22 травня 1988 р. Сьогодні відомо – вона пройшла не так, як її замислив незмінний багаторічний керівник Угорської Народної Республіки (УНР) і правлячої компартії Янош Кадар (12 травня 1912 – 6 липня 1989 рр.). У червні 1988 р. під час особистої бесіди із завідуючим сектором Угорщини й Румунії Відділу ЦК КПРС Валерієм Леонідовичем Мусатовим Кадар просив передати М.С.Горбачову, що травнева партконференція УСРП відбулася не так, як він задумав, бо мала місце “змова і зрада партапарату” [17,

* Продовження. Початок див. у вип. II, IV–V, VI, VII, VIII, IX, X–XI, XII–XIII, XIV.

с.135]. Одрокровення Кадара може свідчити, що партконференція прийняла не зовсім ті (або ж і зовсім не ті) рішення, на які він сподівався.

Це розуміння – додатковий стимул для поглибленого аналізу рішень Всеугорської партконференції, діяльності новообраного керівництва УСРП, з'ясування масштабності змін, які нестримно розгорталися в країні.

Рішення травневої (1988 р.) конференції УСРП фактично поклали початок новому періодові реформ в Угорщині – “оновленню соціалізму”, який завершився парламентськими виборами, що відбулися в березні–квітні 1990 р. Поразка на цих перших демократичних виборах УСРП і перемога правоконсервативних партій означали не тільки втрату нею статусу правлячої партії (вперше після революції 1956 р.), але й зміну системи, формування суспільства західного типу.

Угорська перебудова, як і радикальні зміни, що відбувалися в деяких інших країнах “соціалістичної співдружності”, перш за все в народній Польщі, звичайно, мала власну об'єктивну основу – системну кризу “реального соціалізму”. На цей процес у другій половині 80-х рр. ХХ ст. наклалися сприятливі міжнародні обставини: започаткований М.С.Горбачовим курс гласності й перебудови в СРСР, налагодження діалогу “Схід–Захід”, пом'якшення міжнародної напруженості, нормалізація радянсько-американських відносин і, зрештою, завершення “холодної війни”, свідченням чого стала зустріч на Мальті М.С.Горбачова й президента США Дж.Буша-старшого в 1989 р.

Саме в період від травневої (1988 р.) конференції УСРП до березнево-квітневих 1990 р. перших демократичних усенародних виборів, тобто ще при правлінні соціалістичної партії, відбулися зміни, які започаткували поворот до парламентської системи й глибоких перетворень в економіці. Починалося все з ініціатив, які мали покращити соціалізм, а не ліквідувати його як систему. На вирішення цього завдання були спрямовані рішення Всеугорської конференції УСРП, на його реалізації зосередилося нове партійне керівництво, яке очолив К.Грос.

Через глибоку соціально-економічну кризу, значне відставання від країн Західної Європи, на які рівнялись угорські реформатори, аналізуючи стан економіки, рівень життя народу, усвідомлення необхідності подолання існуючого між ними розриву в розвитку, і була проведена розширена партійна нарада в травні 1988 р.

Всеугорська конференція УСРП висловилася за модернізацію базису й надбудови системи політичних інститутів, взаємообумовлені економічні й політичні реформи, гласність і демократизацію партійного та громадського життя. Серцевиною радикальної реформи політичної системи проголошувалися правова держава, політичний плюралізм. Функції партії й уряду, партії та Державних Зборів, органів народного представництва, а також судів мали бути уточнені й розділені. Парламент, реалізуючи своє виняткове право прийняття законів, відіграє ключову роль в узгодженні суспільних інтересів, контролює дотримання законів і роботу уряду. Партія посилить політичний характер своєї діяльності, позбудеться практики перебрання на себе компетенції державних, господарських, громадських організацій; існуватиме як політичний рух, який формує систему поглядів лише з найбільш важливих, таких, що мають стратегічне й політичне значення, питань життя суспільства; розгорне демократизацію, гласність внутріпартійного життя і, зокрема, урахуватиме думку меншості. Це сприятиме виявленню точок збігу й розходження інтересів, досягненню суспільної злагоди, формуванню системи контролю. Слід негайно розширити поінформованість суспільства про роботу ЦК партії і його виконавчих органів, діяльність уряду. Необхідно внести зміни й доповнення до Конституції, урегулювати на основі відповідної законодавчої бази систему демократичних відносин між державою та громадянами, узгодження взаємних прав й обов'язків [16, с.113]. Оскільки в країні немає суспільної сили, не виключаючи саму УСРП, здатну здійснити оновлення політичної системи самотужки, то в умовах, що склалися, для подібних перетворень потрібні самоорганізація суспільства в

рамках політичного плюралізму, співробітництво всіх прогресивних, демократичних сил [20].

Партконференція відхилила ідею відновлення багатопартійності “як таку, що не враховує уроки історичного розвитку Угорщини” [16, с.112]. Опитування громадської думки, проведене напередодні партійної наради, засвідчило: велика частина комуністів вважала за можливе існування й діяльність інших політичних партій [13]. Конференція не прийняла також пропозицію платформ у партії [13]. У документах партійної наради підкреслювалося: УСРП планує будівництво соціалізму в рамках однопартійної системи. У той самий час не виключалася можливість іншого суспільно-політичного розвитку соціалістичного суспільства [20].

Партконференція висловила за безумовне виконання програми стабілізації економіки, розробленої урядом К.Гросса, створення умов для планово-регульованої соціалістичної ринкової економіки. Разом з ринковими заходами там, де необхідно, зазначалось у її рішеннях, треба використовувати державне регулювання. У багатокладній економіці провідна роль має належати державній, колективній і кооперативній власності, яка в умовах ринку повинна функціонувати ефективно. Передбачалося залучення для потреб економіки грошових заощаджень населення та іноземного капіталу. Партконференція підтримала ідею розробки й прийняття закону, що стимулював би перелив капіталу, спільні з іноземними фірмами форми підприємництва, залучення іноземних інвестицій, дозволяв би перетворити частину підприємств в акціонерні товариства, у тому числі з правом продажі акцій за кордон [16, с.113].

Задля прогресу й процвітання нації, досягнення корінного повороту конференція закликала до активного підключення до процесів оновлення соціалізму всіх творчих сил суспільства, налагодження з ними діалогу.

Вона орієнтувала на порівняно неспішне, поступове, скоординоване проведення реформи економіки й політичної структури, розраховане на 8–10 перехідних років, кінцевим підсумком якої мав бути “демократичний соціалізм”.

Партконференція прийняла рішення: ЦК УСРП утворити робочу комісію, яка б глибоко проаналізувала розвиток країни після 1956 р., 20-річний досвід економічної реформи, з'ясувала причини негативних явищ, урахувала б підсумки дискусії в партії й намітила перспективну програму будівництва соціалізму, підготувала б новий Статут і нову Програмну Заяву [16, с.113].

Конференція УСРП висловила критику на адресу її вищого керівництва.

Вона визнала відповідальність ЦК за помилки й прорахунки в соціально-економічному розвитку країни, провела необхідні кадрові й організаційні зміни. ЦК, до якого входило 108 членів, оновили більш ніж на третину. Причому в його склад було введено вдвоє більше робітників, ніж у попередній, ширше представлене молоде покоління комуністів. Суттєво оновлено Політбюро: кількість його членів скоротили з 13 до 11 чоловік, з попереднього складу залишилося п'ятеро. Серед членів оновленого Політбюро двоє сорокалітніх, двоє – молодших п'ятдесяти й тільки двом – за шістьдесят. У вище керівництво ввійшли й дві жінки [2]. У складі Політбюро – переконані прихильники реформ: Імре Пожгаї, якого західна преса називала “найрадикальнішим реформатором” в УСРП, сорокалітній економіст Міклош Немет, а також Режьо Ньєрш, відомий як один з авторів економічної реформи 1968 р. Повернення Р.Ньєрша на політичну сцену для багатьох було несподіванкою – воно свідчило, наскільки велике значення партія надавала новим підходам до проблем економіки [9]. Саме ці політики впродовж двох наступних років мали значний вплив на розвиток і характер перемін у країні.

Р.Ньєрш та І.Пожгаї невдовзі очолили реформістське крило в Політбюро, так звані “реформістські гуртки” в УСРП і виступали за прискорення перемін усередині партії й поза нею [14]. М.Немет зайняв у листопаді 1988 р. пост Голови Ради Міністрів і, як обіцяв, перетворив уряд в автономний політичний центр, підзвітний парламенту й

суспільству, а не партії та її генеральному секретареві. Р.Ньєрш і М.Немет – одноступі. Новий прем'єр назвав “батька” економічної реформи в Угорщині своїм “наставником” [12, с.21].

Я.Кадара (лідер УСРП з моменту її заснування в жовтні 1956 р.) партконференція звільнила від обов'язків Генерального секретаря ЦК УСРП і обрала головою партії, пост якого спеціально заснували, щоб без особливих морально-психологічних потрясінь, якомога безболісніше для його здоров'я (він на той час був важко хворим) усунути від державних справ і політики. Новий пост мав для Кадара в основному почесний характер, проте все ж зберігав за ним можливість певного впливу на внутріпартійні справи.

Партконференція не ставила під сумнів “історичні” заслуги Кадара перед Угорщиною: консолідація країни, суспільства після “контрреволюції” 1956 р., політика національної єдності, кооперація села, утілення в практику економічних, товарно-грошових форм управління в соціалістичному плановому господарюванні, багатомандатна парламентська виборча система й виборність директорів, рад трудящих на підприємствах тощо [2]. Фактично замовчувалося, що, перебуваючи тривалий час на вершині влади, він утратив інтерес до оновлення політики, політичну сміливість і “...сам став перешкодою на шляху оновлення й модернізації політики Угорщини” [17, с.141].

Генсеком пленум ЦК одногосно обрав 58-річного К.Гроса, який, хоч і тимчасово, став суміщати обов'язки двох вищих посадових осіб у країні – Генерального секретаря ЦК УСРП і Голови Ради Міністрів УНР. Перетворення, які намітила парторганізація, проведені кадрові зміни практично означали “...зміну епох у житті УСРП – і оскільки мова йде про переміни в країні з однопартійною системою – то й у політичному й суспільному житті в цілому” [18].

Глибокі протиріччя, що розвивалися в суспільно-політичній і економічній системах Угорщини: посилення впливу ринкового механізму, розвиток різних форм власності; демократизація партійного й громадського життя, ослаблення керівної ролі партії, реально існуючі різні політичні організації, з одного боку, і намір УСРП проводити реформи в рамках однопартійної системи й соціалістичного політичного плюралізму, соціалістичної правової держави, з іншого, – свідчили про обмеженість рішень партконференції, незавершеність процесів, які вона аналізувала, а значить, і неминучість чергових поступок з боку правлячої партії відповідно до потреб суспільного розвитку. Рівно через рік після партконференції Генеральний секретар УСРП К.Грос в інтерв'ю газеті “Непсабадшаг” відмітив: “... партійна нарада не вирішила й не могла вирішити проблеми суспільства, не дала вичерпних відповідей на важливі питання політики й економіки, а також створила ілюзію того, що нове керівництво здатне справитися з проблемами одним махом” [8, с.1]. Двоякість і розмитість теоретичних формулювань свідчили, що партії не вдалося виробити цілісної та закінченої концепції “оновлення” – у неї не було ясного бачення перспектив виходу з кризи, вона тільки намітила в багатьох аспектах проблеми рух у правильному напрямку. З одного боку, продовжували лунати запевнення у відданості ідеалам соціалізму й марксизму-ленінізму, з іншого, – очевидними були зрушення у відмові від спадщини Кадара, сталінської моделі розвитку. Як у СРСР, так особливо в Угорщині, явним був відхід від догмату в теорії та практичній діяльності правлячої партії.

Значення й роль Всеугорської партконференції в справі ліквідації тяжкої спадщини минулого, режиму Кадара, у повороті країни від диктатури до демократії неможливо переоцінити. Вона стала поворотною подією в історії УСРП, модернізації форм і методів її діяльності; оновлення економічних, політичних і суспільних структур УНР, остаточної ліквідації залишків сталінської моделі, партійної держави в Угорщині.

Стратегічною метою партія проголосила створення політичного плюралізму, і відповідно до соціальної реальності, твердив К.Грос у вже згаданому інтерв'ю, розпочався процес створення багатопартійної системи [8, с.1]. Насправді – тільки багатопартійності. І цей “процес” почався раніше, але мав, так би мовити, “напівлегальний”, прихований, юридично невизнаний характер. Організації, які формували відмінні від правлячої партії політичні погляди, називались офіційною лексикою – “альтернативними”. Самі вони не раз заявляли, що не є партіями й навіть не в опозиції до влади. В альтернативні громадські утворення входили представники різних соціальних прошарків, професій і вікових груп, але в основному найбільш свідомої частини угорського суспільства – інтелігенції, яка мала відмінні від офіційної точки зору погляди на післявоєнну історію країни, причини виникнення соціально-економічної й політичної кризи, шляхи й методи її подолання.

У 1988 р. в Угорщині існувало понад 100 “неформальних” організацій [5, с.239] різного ідейного спрямування – від тих, хто підтримував обмежений реформізм таких партійних лідерів, як К.Грос, Я.Берец, Пуйя, до відвертих прихильників страченого в 1958 р. прем'єра Імре Надя й реставрації довоєнних порядків.

Серед союзів, клубів, груп, громадських об'єднань, погляди й наміри яких не виходили за межі соціалістичного вибору – Демократичний Союз працівників науки, клуб “Гласність”, Всеугорський Союз молодіжних організацій, куди, до речі, входив комсомол, товариство “Ясні вітри”, товариство циган області Пенш та ін. [9].

Ідеологічно з ними споріднені марксистська Ліва альтернатива, група, яка називала себе Партією угорських комуністів, Товариство Ференца Мюншіха, молодіжна Унія за демократичний соціалізм і ряд інших організацій і клубів. Засновниками одного з реформістських рухів стали член Політбюро ЦК УСРП, державний міністр Р.Ньерш, відомі письменники, політологи. Це – Новий березневий фронт (15 березня в Угорщині відмічають свято – початок революції 1848 р., яку очолив Л.Кошут). Під час Другої світової війни існував Березневий фронт (об'єднував комуністів-підпільників, прогресивну інтелігенцію) [3].

У 1988–1989 рр. утворилося 65 партій [10, с.620]. Протягом 1989 р. зареєстровано 62 політичні партії [6, с.232]. Серед політичних новоутворень виділявся Угорський демократичний форум (УДФ), заснований групою гуманітарної інтелігенції, у першу чергу із числа інтелектуалів, послідовників угорської популістсько-національної традиції, 27 вересня 1987 р. у селі Лакітелеке, що під Будапештом. Гостро критикуючи діяльність уряду, демфорумці на перших порах твердили, що їхня організація – це рух, який не прагне стати партією й навіть не вважає себе опозиційним. Разом з тим він сміливо відстоював ідею багатопартійності та інші не менш радикальні ідеї, видавав журнал “Довіра”. Перетворившись у впливову організацію (до кінця 1988 р. в її рядах нараховувалося 10 тис. членів) [1, с.80], не приховував намірів стати партією.

30 березня 1988 р. колишні студенти-юристи утворили партію – Союз молодих демократів (ФІДЕС). Вони висунули програму, у якій підкреслювалася необхідність створення економіки змішаного типу, дотримання прав людини, а також наявності політичного плюралізму й збереження національних цінностей. 13 листопада демократична Мережа вільних ініціатив була перетворена в Союз вільних демократів (СВД). Крім того, знову відродилися й реорганізувалися “історичні партії”: 18 листопада була заснована партія дрібних господарів, у січні 1989 р. організувалися соціал-демократи, а у квітні – християнські демократи [10, с.605].

Установчий з'їзд СВД пройшов у два етапи – 19 березня й 16 квітня 1989 р. У своїх програмних документах вільні демократи наполягали на зміні політичної системи, переведення всієї політики держави на інші основи, створення ринкової економіки, заснованої тільки на приватній власності. СВД, як партія свободи, солідарності, говорилося в інтерв'ю голови партії Я.Кіша, має намір захищати перш за все права особи й

представників національних меншин. Партія докладє всіх зусиль для того, щоб справді створити демократичну правову державу, а не диктатуру більшості. Вона вважає своїм обов'язком захищати тих, хто буде звільнений із державного сектора за політичні й партійні переконання незалежно від того, наскільки близько ці люди стоять до вільних демократів [11, с.102].

Аналогічних поглядів дотримувалася й Незалежна партія дрібних власників (НПДВ).

УСРП й альтернативні групи ще до Всеугорської конференції мирно співіснували, хоч мали різні погляди на проблеми, що вимагали негайного вирішення. Опозиція цілком відкрито виражала їх, її зустрічі, зібрання не заборонялися й не переслідувалися. Офіційне партійно-державне керівництво Угорщини терпимо ставилося до інакомислячих. Глибинне пояснення цього явища – лібералізм кадарівського режиму. Правда, УСРП не зразу, а впродовж тривалого часу визначила своє ставлення до існуючих неформальних, альтернативних груп й організацій, еволюціонувала від внутрішнього несприйняття, настороженості до діалогу з ними. Так, ще восени 1987 р. високопоставлений функціонер партії генеральний секретар Вітчизняного народного фронту Імре Пожгаї, проявивши ініціативу, узяв участь в одній із зустрічей опозиційної інтелігенції в Лакітелеке й спільно обговорював проблеми країни [22]. Саме на цій зустрічі було проголошено утворення УДФ. Цей корисний крок високого посадовця, зроблений назустріч опозиції, неузгоджений у партійній ієрархії, викликав неоднозначну реакцію в її середовищі. І.Пожгаї офіційно було оголошено догану.

Партконференція, яка змушена була констатувати неспроможність УСРП власними силами розв'язати назрілі завдання й у цьому зв'язку необхідність “самоорганізації суспільства”, тобто можливість і необхідність існування відмінних від традиційних організацій і структур, – неформальних об'єднань, залучення до подолання кризи всіх, хто всерйоз вболівав за долю країни, поставила партію перед необхідністю остаточно визначити своє ставлення до неформалів. Новообраний генсек К.Грос висловив готовність зустрітися з представниками будь-яких сил, які “відчувають відповідальність за вирішення завдань, що стоять перед країною, які роздумують над методами їх вирішення” [22].

Партійно-політична верхівка диференційовано підходила до альтернативних організацій. Це пояснювалося як дедалі зростаючими розбіжностями в самій партії та її керівництві щодо трактування шляхів зміни моделі соціалізму, так і неоднозначним характером цілей альтернативних структур. Ті з них, що не задовольнялися заходами косметичного ремонту кадарівської моделі соціалізму, які пропонували консервативні реформатори в УСРП – К.Грос і його прихильники, виношували ідеї її повної ліквідації й повернення до системи, яка існувала до Другої світової війни, викликали недовіру, непримиренно негативну реакцію партійних ортодоксів, які не могли змиритися з намірами посліпного зруйнування “однопартійного соціалізму”. Однозначно, К.Грос і його однодумці відстоювали диференційований підхід у питанні налагодження діалогу партії й різного роду опозиційних організацій. “УСРП готова вести діалог з будь-якими “альтернативними” організаціями й об'єднаннями, які діють у рамках законності, визнають існуючий державний лад УНР і приналежність республіки до системи союзницьких міжнародних угод. Діалог із цими організаціями може й повинен бути постійним, – відмітив в інтерв'ю газеті “Непсабадшаг” секретар ЦК УСРП Дьордь Фейті. – З іншого боку, в УСРП немає причин і бажання вести переговори з деякими групами, які все більш відкрито виступають проти конституційного ладу УНР, участі країни в Організації Варшавського Договору, проти соціалістичних цінностей” [19]. Але навіть з тими силами, яким майбутнє угорського народу бачилося не на шляхах соціалізму, УСРП, твердив К.Грос, виступаючи 30 листопада 1988 р. у Будапештському Палаці спорту, “... із цим прошарком, який має багато відтінків, УСРП повинна не воювати, а

щоденно завойовувати його на бік своєї політики” [3]. Щоб остаточно визначити ставлення партії до неформальних утворень, УСРП змушена була розглянути питання взаємовідносин з ними на спеціальному пленумі ЦК.

Після партконференції процес утворення нових опозиційних груп, союзів, клубів, громадських об'єднань, у тому числі й таких, чії погляди й наміри виходили за межі соціалістичного вибору, набув масового та незворотного характеру, став явищем суспільно-політичного життя. Міцніли сподівання на реставрацію буржуазної системи в тих, хто після трагічних подій 1956 р. і наступних репресій залишився непримиреним противником “партійного соціалізму”, тоталітарної системи й за свої переконання та участь у боротьбі сидів у тюрмах або був обмежений владою в діяльності. Самоорганізовувався на місцях Союз вільних демократів, який вважав себе продовжувачем Імре Надя, відновлені “історичні” партії – Партія дрібних сільських господарів, Соціал-демократична партія та інші вимагали свого узаконення. На окремі з неформальних об'єднань й організацій особливо великі сподівання покладав Захід, справедливо вбачаючи в них зародки нових партій, спроможних скласти політичну конкуренцію правлячій партії.

Гласність, демократизація партійного, лібералізація суспільного життя сприяли духовному відродженню нації, зняттю табу на відкрите й відверте обговорення в мас-медіа негласно заборонених раніше тем: події 1956 р., Імре Надя і його час, “Празька весна” 1968 р. і позиція Кадара, румуно-угорська суперечка, що все більше розгоралася, у тому числі й про трагічну долю угорської національної меншини в Трансільванії, або про протиправні й протизаконні дії поліції, не реабілітовані жертви угорського сталінізму та не покарання винних. Рішучому осуду піддавався 30-річний період існування “партійної держави”, помилки й промахи кадарівського режиму, офіційні погляди на події 1956 р., роль І.Надя [15].

В умовах ослаблення “залізних об'ємів” органів політичного розшуку, поліції легалізувалися тривалий час заборонені численні самвидавничі видання. З нагоди виходу ювілейного, двадцять п'ятого номера одного з перших і найбільш популярних журналів “Бесельо” (“Оратор”), заснованого ще в 1981 р., який зазнавав постійних переслідувань з боку поліції (але, зауважимо, все ж таки виходив у світ і його завжди можна було дістати в підпільній “крамниці” Ласло Райка, сина страченого в 1949 р. міністра-комуніста), редакція журналу в грудні 1988 р. відкрито провела зустріч із читачами в будапештському театрі “Юрта”, відомому, у першу чергу, не театральними постановками, а зустрічами “неофіційних” політичних організацій.

Творці самвидаву й активні дописувачі, зокрема журналу “Бесельо”, письменники, літератори, як, наприклад, Іштван Ерші [21], сучасники й учасники подій 1956 р., які сиділи в тюрмі, а потім були обмежені владою в літературній діяльності або приречені на мовчання, тепер дістали можливість безбоязно й відкрито в офіційній пресі висловлювати раніше заборонені думки на “закриті” теми (численні табу в офіційних засобах масової інформації були відмінені в кінці 1988 р.), стали активними членами, засновниками й керівниками альтернативних організацій.

Формуванням плюралістичних політичних відносин розширювалися сфери зіставлення різних інтересів і поглядів, можливість висловлювання критичних думок, що розходилися з точкою зору керівників держави, партії. При Кадарі й в останні місяці режиму чинився тиск на всіх, хто думав інакше, ніж це було визначено з'їздами, пленумами, ЦК, Політбюро. Так, напередодні партконференції у квітні 1988 р. при підтримці Кадара з партії виключили видатних комуністів-реформаторів З.Біро, З.Кірая, М.Біхарі, Л.Лендел, які наполягали на активній політичній демократизації суспільства [7, с.62].

Загальні збори Союзу угорських журналістів у кінці січня 1989 р. висловилися за свободу друку, право самвидавничих журналів на існування, термінову реабілітацію

тих журналістів, які стали жертвами незаслушеної дискримінації, зокрема під час репресій після подій 1956 р. Збори звернулися до угорських журналістів із заявою, у якій містився заклик сприяти реалізації принципів демократичного соціалізму без вибухів і кривавих конфліктів; преса повинна висвітлювати різні точки зору й сприяти домовленості сторін [4].

На одній із зустрічей представників альтернативних груп, яку провів завідувач відділу преси УСРП Ласло Хорват у будинку Вітчизняного народного фронту в кінці січня 1989 р., представник УДФ, редактор журналу “Довіра” заявив: “Ми підтримуємо всі ініціативи, котрі служать інтересам демократії, звідки б вони не виходили. Ми не зацікавлені в тому, щоб критика на адресу партії створювала вакуум” [9].

(Далі буде)

1. Восточная Европа на историческом переломе. – М., 1991. – 258 с.
2. Герасимов В. Обновление / В. Герасимов // Правда. – 1988. – 25 мая.
3. Герасимов В. Перестройка в Венгрии / В. Герасимов // Правда. – 1988. – 12 декабря.
4. Гласность только одна // Венгерские новости. – 1989. – № 3. – С. 4.
5. Дорохин В. Венгрия (Венгерская народная республика) / В. Дорохин // Ежегодник Большой Советской Энциклопедии / [гл. ред. В. Г. Панов]. – М.: Сов. энцикл., 1989. – Вып. 33. – С. 237–239.
6. Дорохин В. Венгрия (Венгерская народная республика) / В. Дорохин // Ежегодник Большой Советской Энциклопедии / [гл. ред. В. Г. Панов]. – М.: Сов. энцикл., 1990. – Вып. 34. – С. 231–233.
7. Желицки Б. Й. Общий кризис “реального социализма” и демократические преобразования в Венгрии / Б. Й. Желицки // Вопросы истории. – 2000. – № 6. – С. 53–70.
8. Заявление Кароя Гросса. За один год венгерская политическая структура изменилась больше, чем за тридцать лет // Венгерские новости. – 1989. – № 7. – С. 1–2.
9. Карпычев А. Венгрия знакомая и незнакомая / А. Карпычев // Правда. – 1989. – 30 января.
10. Контлер Л. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы / Л. Контлер; пер. с англ. – М.: Изд-во “Весь мир”, 2002. – 656 с.
11. Краснов Ю. Восточная Европа: новый спектр политических сил / Ю. Краснов // Коммунист. – 1991. – № 10. – С. 99–110.
12. Кузьмин А. Политический портрет. Миклош Немет / А. Кузьмин // Эхо планеты. – 1988. – № 39. – С. 18–21.
13. Лукьянов Ф. ВСРП. Съезд обновления / Ф. Лукьянов // Известия. – 1989. – 8 октября.
14. Мейкути А. Паступление реформаторов / А. Мейкути // Венгерские новости. – 1989. – № 7–8. – С. 1, 4.
15. Мурани Г. Юбилейный номер / Г. Мурани // Венгерские новости. – 1989. – № 3. – С. 9.
16. Мусатов В. Л. Всевенгерская конференция ВСРП / В. Л. Мусатов // Коммунист. – 1988. – № 16. – С. 111–114.
17. Мусатов В. Л. Янош Кадар: политический путь / В. Л. Мусатов // Новая и новейшая история. – 2008. – № 5. – С. 132–144.
18. Немеш Я. Смена эпох / Я. Немеш // Венгерские новости. – 1988. – № 7. – С. 3.
19. Руденко А. “Непсабадшаг” / А. Руденко // Правда. – 1988. – 28 декабря.
20. Сорчак Ш. О политическом плюрализме в Венгрии / Ш. Сорчак // Проблемы мира и социализма. – 1989. – № 4. – С. 45.
21. Фенакел Ю. Яд в стакане. История Иштвана Эрши / Ю. Фенакел // Венгерские новости. – 1989. – № 7–8. – С. 17.
22. Шрейбер Д. Венгеро-венгерский диалог / Д. Шрейбер // Венгерские новости. – 1988. – № 7. – С. 3.

The decision of All-Hungarian of the USWP Conference (20–22 May 1988), some aspects of the opposition movement, the formation of multiparty system in Hungary in the 1988–1989 were analysed.

Key words: All-Hungarian Conference of the USRP, reformation, publicity, opposition, multiparty system.